УДК 811.161.2’373.232
DOI https://doi.org/10.18524/2410–3373.2022.25.275376

КРУПЕНЬОВА Тетяна
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», вул. Старопортофранківська, 34, Одеса, 65020, Україна; тел. +30674846568; e-mail: taniakrupenev@gmail.com; ORCID ID: 0000–0001–8887–0163

Tetiana KRUPENYOVA
PhD (Philology), Associate Professor in Ukrainian philology and methods of teaching professional disciplines, South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky Staroportofrankovskaya str., 34, Odessa, 65020, Ukraine; e-mail: taniakrupenev@gmail.com; ORCID ID: 0000–0001–8887–0163

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРІЗВИЩ ОДЕЩИНИ, МОТИВОВАНИХ НАЗВАМИ ПРОФЕСІЙ

STRUCTURAL-SEMANTIC CHARACTERISTICS OF SURNAMES OF ODESA REGION, MOTIVATED BYPROFESSION TERMS

ABSTRACT

Introduction. *The article analyzes the surnames of Odesa formed from profession names. A thematic classification was made and 18 groups were selected. The word-forming features of the surnames in the Odesa region were considered. The* ***relevance*** *of the study is determined by almost complete absence of regional studies of onyms formed from the names of professions in modern onomastics; the importance of identifying the specificity of the functioning of onyms formed from profession*

© Крупеньова Т., 2022

names in Odesa and the influence of social processes on this specificity; the social and practical significance of the problems of nomination and the growing interest of the population in the issues of onomastics.

***The purpose** of the study is to identify the structure, formation and distribution of onyms motivated by profession names and to determine the sociocultural components of anthroponyms related to professional activity. The **subject** of the research is the structural, semantic and functional features of onyms motivated by the names of professions. The **object** of the research is surnames formed from the names of professions.*

***Materials and methods.** As the main method for collecting and systematizing the material, the descriptive method was used. When comparing the regional characteristics of surnames formed from profession names, the comparative and comparative-historical methods were used extensively. The **material** of the research were the surnames found in printed and electronic telephone directories, as well as minutes books of the departments of the RAC. A total of 1,850 names were analyzed.*

***Results.** In conclusion, the analysis of the surnames in Odesa formed from profession names proves the high level of relevance of appellative vocabulary in the processes of their creation, establishes the reasons for the dominance of certain thematic groups of surnames.*

***Conclusions.** The most numerous is the group of surnames formed from the names of craftsmen, and significantly fewer surnames were formed from the names of administrative positions and titles, from the names of church ministers, military affairs, trade, food industry, education and art. As a result of word-formation analysis, the largest number of surnames with the suffix -enk-, and the smallest — with the suffix -ets were indicated.*

***Key words:** onym, anthroponym, surname, professional vocabulary, suffix.*

ВСТУП

Ономастична лексика відрізняється величезним культурознавчим матеріалом, оскільки у власних назвах знаходять відображення соціальні, культурні та суспільно-політичні зміни. Це дослідження присвячено аналізу прізвищ Одеської області, які були утворенні на основі професійної лексики. **Актуальність** дослідження визначається: майже повною відсутністю у сучасній ономастиці регіональних досліджень онімів, утворених від назв професій; важливістю виявлення специфіки функціонування онімів, утворених від назв професій, Одещини та впливу на цю специфіку соціальних процесів; 3) суспільно-практичною значущістю проблем номінації та зростання інтересу населення до питань ономастики.

Мета дослідження — виявлення структури, утворення та поширення онімів, мотивованих назвами професій та визначення соціокультурних складових антропонімів, співвідносних із професійною діяльністю. **Предмет** дослідження — структурні, семантичні та функціональні особливості онімів, мотивованих найменуваннями професій. **Об'єкт** дослідження — прізвища, утворені від найменувань професій.

МЕТОДИ ТА МАТЕРІАЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для вирішення поставлених завдань використовувалися традиційні методи ономастичних досліджень. Основним методом при зборі та систематизації матеріалу використовувався дескриптивний метод. При зіставленні регіональних особливостей прізвищ, утворених від найменувань професій, широке застосування отримали порівняльно-зіставний та порівняльно-історичні методи. Етимологічний метод використовувався в процесі виявлення етимології імен. Під час дослідження структури онімів було використано структурний метод. Елементи статистичного методу застосовувалися для підрахунків, зокрема, при обчисленні статистики онімів Одеської області. **Матеріалом** дослідження стали прізвища, які знаходяться у друкованих та електронних телефонних довідниках, актові книги відділів РАЦСу. Всього було проаналізовано — 1850 онімів.

ЗДОБУТКИ

У результаті проведеного аналізу було встановлено, що найчисельнішою є група прізвищ, утворених від назв ремісників (67,2 %), значно менше було утворено прізвищ в назв за адміністративними посадами та титулами (7,2 %), від назв служителів церкви (6,8 %), військова справа (5 %), торгівля (4,8 %), харчова промисловість (4 %), освіта та мистецтво (по 2,5 %). У результаті словотвірного аналізу було зазначено найбільшу кількість прізвищ із суфіксом -енк-, а найменшу — із суфіксом -ець.

ОБГОВОРЕННЯ

Українські власні назви людей стали об'єктом дослідження етнографів, істориків, літературознавців лише наприкінці XIX — на початку XX століть. Перші розвідки були присвячені історії виникнення, структурі та особливостям функціонування особових назв, серед них праці: А. Степович «Замітки про походження малоруських прізвищ» (1882 р.), М. Сумцов «Малоруські прізвищеві прозвання» (1885 р.), К. Каникевич «Імена і прозвища та їх походженнє»

(1891 р.), В. Ястребов «Малоруські прізвища Херсонської губернії. Етнографічний нарис» (1893 р.), В. Щербина «До історії малоруських прізвищевих прозвань» (1894 р.), В. Охримович «Знадоби до пізнання народних звичаїв і поглядів правних» (1895 р.), І. Франко «Причинки до української ономастики» (1906 р.). Ці дослідження концентрували увагу на історико-етнографічному аспекті, однак вони мали значний вплив на формування української ономастики. Пізніше українські власні назви були досліджені в 20–30-х рр. XX століття у працях В. Сімовича «Українські чоловічі ймення осіб на -но» та «Історичний розвиток здрібнілих та згрубілих чоловічих імен із окремішньою увагою на завмерлі суфікси». Регіональну антропонімію було досліджено у розвідках М. Корниловича «Огляд народних родових прізвищ на Холмщини та Підляшші» та «Народна родова ономастика на Волині наприкінці XVIII і в І-й пол. XIX ст.». Детальний аналіз української антропоніміки простежено в працях Ю. Редька, М. Худаша, П. Чучки та В. Німчука. Українські прізвища ґрунтовно досліджували І. Железняк, І. Сухомлин, О. Ткаченко та інші мовознавці. У розвідках науковців прізвища аналізуються за семантикою твірних основ, граматичною і словотвірною структурою, мотивацією, морфемною будовою, походженням, діалектними особливостями, системою словозміни та акцентуації. Існують значні дослідження регіональної антропонімії, однак відсутнє комплексне дослідження антропонімії Одещини, яке б висвітлило локальні особливості регіону, тому вивчення прізвищ Одеської області є перспективним у галузі регіональної ономастики. У прізвищах відображається історія культури та ментальність народу, а також колишні реалії життя, тому вони дають поглиблену інформацію при дослідженні історії нації, її духовної та матеріальної культури. Онімний простір української мови репрезентує низку ономастичних підсистем, що ґрунтуються як на загальних властивостях людського мовомислення, так і на позалінгвальних чинниках, що відбивають національну специфіку власних назв.

В Одеській області міститься 1850 прізвищ, які походять від назв, пов'язаних із професією чи родом занять людей. Ці прізвища були сформовані під впливом економічного життя суспільства, а саме ремесла, промисловості, сільського господарства, торгівлі та інших видів діяльності населення Одещини, що дає змогу сформувати певні уявлення про стан розвитку певних галузей регіону. Досліджую-

чи історію одеських сіл, можемо зазначити розвиток таких ремесел: рибальство, бджільництво, ковальство, грабарство, столярство, стельмаство, теслярство, ткацтво, чумацтво, хліборобство, шевське ремесло та інше. Деякі мовознавці зазначають, що раніше професія передавалася в спадок і її назва містила високий ступінь індивідуалізації, тому назва професії першоносія переходила в прізвисько, вже згодом набувала ознак родового прізвища (Чучка, 2005). У мовознавстві функціонують поняття «прізвищева назва» і «прізвище», які мають різну семантику. Прізвищевою назвою є додаткова назва до імені, яка існувала в період неунормованої системи ідентифікації особи в Україні, це проміжна ланка між прізвиськом та прізвищем. Прізвище — це вид антропоніма, який зафіксований документально і є офіційною назвою особи, яку отримують при народженні або при вступі в шлюб. Прізвища містять більш прозору етимологію порівняно із іменами та прізвиськами, характеризуються родинною спадковістю та стабільністю. Прізвища містять найбільше старовини, адже саме вони зберегли лексеми, які вже вийшли з апелятивного словника. Коли утворювалась власна назва, то кожне прізвище було чимось зумовлене, адже завжди існував певний поштовх до того, щоб за допомогою імені ідентифікувати особу. Як зазначають ономасти, «ознакою, що впадала у вічі, могла бути і професія, і зовнішній вигляд, і національність, і місце проживання, і тисячі інших властивостей, які характеризували особу. Так виникли прізвиська, частина з яких згодом закріпилася за нащадками перших носіїв як родові прізвища» (Худаш, 1998: 56). Для аналізу лексико-семантичної бази прізвищ покладено різні критерії: етимологічний (встановлює походження прізвища), соціологічний (встановлює взаємозв'язок семантики прізвища з умовами виникнення), історико-функціональний (ілюструє генетичне споріднення із територією поширення), синхронно-діахронний (відображає взаємозв'язок історично закріплених прізвищ із тими, які функціонують лише на момент мовлення). Більшість дослідження ґрунтується на лексико-семантичному аналізі прізвищ, який характеризує семантику твірних основ за допомогою лексико-семантичних груп, наприклад, Ю. Редько виділяє такі лексико-семантичні групи прізвищ, що утворені від «імен, за походженням або за місцем проживання носія, за соціальною належністю або за постійним заняттям, за індивідуальною ознакою першого носія» (Редько, 1966 : 9).

У нашому досліджені було проаналізовано прізвища Одещини, які утворилися за професією та родом занять. Серед них було виділено такі лексико-семантичні групи: 1) обробка дерева та виготовлення предметів із нього: Берднік — бердник «майстер, який виготовляє берда (деталь ткацького верстата)»; Бондар, Боднарець, Боднарук, Бондаревич, Бондарєв, Бондаренко, Бондарюк — боднар «бондар, майстер, що виробляє діжки, бодні, дерев'яні відра»; Бочар, Бочкарьов, Бочкаренко — бочар «майстер, що виготовляє бочки»; Гонтар, Гонтаренко, Гонтарук — гонтар «майстер, який виготовляє покрівельний матеріал»; Каретник — каретник «стельмах, що робить карети»; Колісниченко, Колесников, Колодій — колісник «майстер, що виготовляє колеса»; Мажаренко, Мажарьов, Мажар — мажар «виробник маж (чумацьких возів»); Нижніков, Нижниченко, Нижник — нижник «майстер, який при розпилюванні дерева знаходиться внизу»; Решетник, Решетар — решетар «той, хто виготовляє решета»; Ситнік, Ситниченко — ситник «майстер, що виготовляє сита»; Скринніченко, Скринник — скринник «майстер, який виготовляв скрині»; Сокирник — сокирник «тесляр»; Стельмаченко, Стельмахов, Стельмах — стельмах «майстер, який робить вози, сани, колеса»; Столяр, Столяренко, Столяров — столяр; Тесля, Тесленко, Теслюк — тесляр «робітник, що займається грубою обробкою деревини, спорудженням дерев'яних будо, виготовленням простих дерев'яних меблів»; Трачук, Трач — трач «пиляр» (Етимологічний, Х : 241); 2) металообробна промисловість: Гамерник — гамарник «той, хто працює в гамарній установі, тобто металоплавильній»; Гармаш — гармаш «майстер, який виготовляв і обслуговував гармати»; Золотарьов, Злотник — золотар «ювелір»; Коваленко, Ковальчук, Ковалевський, Ковалюк, Ковальов, Коваль — коваль «майстер, що куванням обробляє метал, виготовляє металеві предмети»; Ковшар — ковшар «той, хто виготовляв ковші»; Котляр, Котляренко, Котлярчук — котляр «людина, яка займається виготовленням котлів, мідник»; Римаревич, Римар, Римарчук — римар «майстер, який виготовляє ремінну збрую»; Слюсаренко, Слюсарук, Сніцаренко — сніцар, слюсар «робітник, який обробляє метали та інші матеріали ручним або механічним інструментом»; Токар, Токаренко, Токарчук — токар «робітник, який обробляє різанням заготовки під час їхнього обертання для виготовлення тієї чи іншої деталі з дерева, металу, оргскла»; 3) харчова промисловість: Винник — вин-

ник «той, хто виготовляв горілку і спирт»; Гуральник — гуральник «робітник на гуральні»; Калашник — калашник «пекар»; Калачник — калачник «той, хто випікає калачі»; Кашевар — кухар «кухар у військовій частині»; Колачниченко — колачник «продавець калачів»; Козоріз — козоріз «той, хто розводить кіз на м'ясо»; Кухаренко, Кухар, Кухарець, Кухарчук, Кухаришен, Кухарук, Кухтін, Кухта, Кухтюк — кухар, кухарчук «людина, яка проесійно готує їжу для інших людей»; Мельників, Мельник, Мельниченко, Мельницький, Мирошниченко, Мірошников, Мірошніченко, Мірошник — мірошник, мельник «власник млина; той, хто працює в млині; мельник»; Молочник — молочник «молочар, той, хто торгує молоком і молочними продуктами»; Олійниченко, Олійник — олійник «той, хто виготовляє або продає олію, власник олійниці»; Пекаренко, Пекарський, Пекар — пекар «робітник, який випікає хлібні вироби»; Півоварченко, Пивоваров, Пивовар — пивовар «той, хто варить пиво, бровар»; Поваренко, Поварчук, Повар — повар «людина, яка готує їжу»; Різник, Резниченко — різник «особа, що розрізує і продає м'ясо»; 4) торгівля: Виняр, Винарчук, Винярчук — виняр «власник винної крамниці»; Бражник — бражник «продавець браги»; Кочмар, Корчмарук, Кочмарський — кочмар «господар корчми»; Касір, Крамар, Крамарчук, Крамаренко — крамар «торгівець; людина, яка торгувала у власній крамниці»; Купцов, Купець — купець «людина, зайнята у сфері торгівлі»; Міняйло, Міняйленко — міняйло «той, хто займається розміном грошей»; Салогуб — салогуб «торгівець»; Чумаков, Чумак, Чумачок — чумак «візник і торгівець, який перевозив на волах хліб, сіль, рибу та інші товари для продажу»; Шинкаренко, Шинкар, Шинкарук, Шинкаров — шинкар «власник шинку або продавець у ньому»; 5) рибальство, бджільництво, городництво, землеробство, лісництво: Рибак, Рибалко, Рибачук — рибак «людина, яка ловить рибу, займається рибальством»; Бортник — бортник «той, хто займається бортництвом»; Грабар, Грабарчук — грабар «робітник на земляних роботах, землекоп»; Гречкосій; Воскобійченко, Воскобійник — воскобійник «той, хто добуває віск із вощини»; Конюх; Косарук, Косар — косар «той, хто косить косою траву, збіжжя»; Копаченко, Копач — копач «робітник, який копає землю»; Лановець, Лановий — лановий «наглядач за польовими роботами»; Лісовик, Лісничий, Лісниченко — лісник «людина, яка садить, доглядає, вирощує рослини»; Огородни-

чук, Огородниченко — огородник «овочівник»; Орач; Пахар, Пахарук — пахар «орач»; Пасічнюк, Пасічник — пасічник «той, хто розводить бджіл, працює на пасіці, бджоляр»; Сівак, Сівачов, Сіваченко — сівак «сівач»; Садовник — садівник «той, хто піклується про сад»; Тютюнник, Тютюниченко — тютюнник; Хміляренко, Хмеляр — хміляр «той, хто вирощує хміль»; Хлібороб; 6) мистецтво: Дудник, Дудар, Дударчук, Дударенко — дудник «дударик; той, хто грає на сопілці»; Довбиш — довбиш «литаврист»; Кобзаренко, Кобзар — кобзар «співець, що супроводить свій спів грою на кобзі»; Скоромох — скоромох «мандрівний середньовічний актор»; Лірник — лірник «народний співець, який супроводить свій спів грою на колісній лірі»; Музиченко, Музика, Музичишин, Музичук — музикант «людина, яка займається музикою»; Співак, Співачук, Співаковський — співак «людина, яка вміє й любить співати, багато співає»; Скрипник — скрипник «скрипаль»; Трубач — трубач «музикант, що грає на трубі»; Цимбалістий — цимбаліст «музикант, що грає на цимбалах»; 7) освіта: Тлумаченко, Тлумач — тлумач «той, хто пояснює, витлумачує щонебудь, дає тлумачення певного явища, тексту»; Школяр, Школьник — школяр «учень»; Студент — студент «той, хто навчається у вищому навчальному закладі»; 8) пошив одягу та взуття: Гарбаренко, Гарбарчук, Гарбар — гарбар «кушнір — фахівець, що вичиняє хутро зі шкури і шиє хутряні вироби»; Кравець, Кравецький, Кравчишин, Кравцов, Кравчун, Кравчук — кравець «фахівець із пошиття одягу»; Кушніренко, Кушніревич, Кушнірук, Кушніров, Кушнірчук, Кушнір — кушнір «фахівець, що вичиняє хутро із шкіри та шиє хутряні вироби»; Ткачук, Ткачик, Ткалик, Ткачів, Ткачинський, Ткаченко, Ткач — ткач «майстер, який виготовляє тканини на ткацькому верстаті»; Черевичник — черевичник «швець, який шиє черевики»; Швець, Шевченко, Шевчик, Шевчук, Шевчишин — швець «чоботар»; Шаповаленко, Шаповал — шаповал «майстер, який виготовляє з вовни шапки способом валяння»; 9) обробка вовни та шкіри: Вавняренко, Вовняр — вовняр «людина, яка пряде вовну»; Дергай — дергай «той, хто обробляє волокно»; Портнов, Прядун — прядун «прядильник»; Кожухар — кожухар «кравець, що шиє кожухи»; Лимар, Лимаренко — лимар «майстер, який виготовляє ремінну збрую»; 10) виробництво речовин, сировини, паперу: Бутляр — бутляр «назва робітника на склозаводі, де виробляють бутлі»; Вапняренко, Вапняр — вапняр «ро-

бітник, який випалює, гасить, возить вапно»; Гірник — гірник «робітник гірничої промисловості»; Дегтярчук, Дегтяренко, Дігтяренко, Дехтяренко, Дехтярук, Дігтяр — дігтяр «той, хто виготовляє або продає дьоготь»; Зваричук, Зварич — зварич «солевар»; Коберник — коберник «коверник, килимник»; Линник — линник «мотузник, канатник»; Рудниченко — «рудокоп»; Скляренко — «робітник скляної промисловості; склороб»; Солярик, Соляр, Солярчук — «солевар»; Папірник — «працівник паперової промисловості»; 11) будівельна справа: Малярів, Малярчук — маляр «той, хто займається малярством, художник»; Муляревич, Муляренко — муляр «майстер мурування»; Скляр — скляр «майстер, який склить вікна»; Цегельник — цегельник «цегляр, робітник, який виробляє цеглу»; Штукатур — штукатур «спеціаліст з обробки стін»; 12) керамічне виробництво: Гончаренко, Гончар, Гончаров — гончар «майстер, який виготовляє посуд та інші вироби з глини»; Шкляренко, Шкляр, Шклярук — шкляр «скляр» (Етимологічний, XI: 478); 13) ворожіння, знахарство: Знахарук, Знахарчук, Знахаренко — знахар «людина, що лікує різними немедичними засобами»; Ворожбит — ворожбит «той, хто вгадує майбутнє чи минуле»; Шаманенко, Шаманський — шаман «служитель культу, знахар» (Великий, 2005 :401); 14) транспортні перевезення: Возій, Водовоз, Перевознюк — возій «той, хто возить, перевозить що-небудь»; Кучеренко, Кучер, Кучерук, Кучеревич — кучер «візник»; Дроговоз, Муковоз; Фурман, Фурманчук, Фурманець, Фурманюк — фурман «візник» (Етимологічний, XI : 655); 15) назви за адміністративними посадами, титулами: Барон, Барончук, Бароненко — барон «дворянський титул, нижчий за графський»; Войтенко, Войтюк, Війт — війт «керівник місцевого управління або самоврядування; Вознюк, Возний — возний «судовий урядовець»; Владиченко, Владика — владика «архієрей, митрополит»; Городовенко, Городовий — городовий «нижній чин міської поліції»; Герцог — герцог «титул вищого дворянства, а також особа, що має цей титул»; Граф'юк, Графченко, Граф — граф «дворянський титул»; Державець — державець «той, хто користувався ранговими землями»; Князь, Князюк, Князєв, Князенко — князь «голова роду, племені або союзу племен»; Десятниченко, Десятник — десятник «старший, відповідальний у групі робітників»; Консулов — консул «урядова особа, що представляє й захищає інтереси своєї держави та її громадян у якомусь пункту іншої держави»; Писаренко,

Писарук, Писаров, Писар — писар «людина, що професійно займалася переписуванням паперів»; Присяжнюк, Ратушник, Ратушний — ратушний «член сільського чи міського управління»; Старостенко, Старостін, Старостка, Солтис, Староста — староста «сільський староста»; Султан — султан; Царенко, Царенков — цар; Фараонов — фараон; Цехміструк — цехміструк «старшина цеху» (Етимологічний, XI : 205); Шляхта — шляхта; Цихмістр, Цисар, Цісарський — цисар «титул імператорів давнього Риму» (Великий, 2005 : 640); 16) військова справа: Атаманович, Атаманов, Атаманчук — атаман; Вітязь — витязь «хоробрий воїн, богатир, герой»; Вартовий — вартовий; Воєвода — воєвода; Гайдукевич, Гайдученко, Гайдук — гайдук «повстанець-партизан, що боровся проти турецького панування»; Гайдамака, Гайдамашко, Гайдамаха — гайдамака; Гетьман, Гетманюк, Гетьманчук — гетьман; Гусаренко, Гусар, Гусарець — гусар «військовий з частин легкої кінноти»; Генералов — генерал; Джуренко, Джурин, Джура — джура «зброєносець у козацької старшини»; Драгунов, Драгун — драгун «воїн кавалерійських частин, що первісно вів бій в пішому і кінному строю»; Дозорець — дозорець; Запорожець — запорожець; Жовніренко, Жовнір — жовнір «солдат» (Етимологічний, II : 539); Капітанов, Капітанець, Капітанчук — капітан; Караульний, Караула — караульний «варта, сторожа»; Казаченко, Козаченко, Козак, Козацький, Козачок, Козачина — козак «вільна людина з кріпосних селян або міської бідноти, яка втекла на південні землі України та брала участь у визвольній боротьбі проти татаро-турецьких і польських загарбників»; Комендант — комендант; Командир — командир; Комісаров, Комісарук, Комісаренко, Комісар — комісар «посадова особа, наділена урядом особливими повноваженнями»; Кошовий — кошовий «кошовий отаман»; Осауленко, Осавалюк — осавула «прикажчик у панському маєтку»; Курінний — курінний «виборна особа, що керувала куренем»; Москаленко; Рекрутяк, Рекрутенко, Рекрут — рекрут «новобранець війська»; Отаман — отаман; Солдатенко, Солдатов, Солдатенков — солдат; Сотниченко, Сотник — сотник; Стрілецький, Стрелюк, Стрілець — стрілець; Полковников — полковник; Пушкаренко, Пушкарук, Пушкар — пушкар «майстер, який виготовляв і обслуговував гармати, гармаш; артилерист, гарматник»; Хорунжий, Хоронжук — хорунжий «особа, що носила прапор або корогву війська»; 17) служителі церкви: Богомазюк, Богомаз — богомаз «той, хто малює

ікони; іконописець»; Гуменко, Гуменяк, Гумен, Гуменюковий, Ігумнов, Ігуменко — ігумен «у православній церкві — управитель чоловічого монастиря»; Дяков, Дяк, Дячин, Дяченко, Дячишин — дяк «служитель православної церкви, що допомагає священнику під час богослужіння; псаломщик»; Звонарьов — звонар «служитель, який дзвонить у церковні дзвони»; Ксьондз — ксьондз «польський католицький священик»; Паламаренко, Паламар — паламар «дячок, псаломщик»; Монашенко — монах; Пономаренко, Пономар — пономар «служитель православної церкви»; Попов, Попадюк, Попійчук, Поповиченко — піп; Рабинович, Рабин — рабин «служитель культу і духовний керівник єврейської релігійної громади»; Титарчук, Титаренко, Титар, Титор — титар «церковний староста»; 18) назви соціально-політичного характеру: Багатій, Баюк, Багач, Бай — бай «багач, великий землевласник або скотар, лихвар»; Батрачний, Батраченко, Батрак — батрак «бідний селянин-наймит у поміщика або куркуля»; Бідний, Бідак, Бідненко — бідняк; Богачик, Богаченко — богач; Бурлаков, Бурлак, Бурлачук, Бурлаченко — бурлак; Голота, Голик, Голиш — голиш «вбога людина»; Дворак; Небіжчик; Кріпак — кріпак; Убогий; Челядник — челядник «слуга, найманий працівник» (Етимологічний, IV : 450).

Також було проаналізовано словотвірні особливості прізвищ Одеської області. Більшість лінгвістів вважає, що українські прізвища утворювалися за допомогою морфологічного і лексико-семантичного способів. Як зазначає Ю. Редько, «можна виділити чотири способи творення прізвищ іменникового типу: лексико-семантичний, морфологічний, регресивний і синтаксично-морфологічний» (Редько, 1966 : 95). П. Чучка виділяє три типи творення закарпатських прізвищ: морфологічний, семантичний, синтаксичний (Чучка, 2005 : 23). У монографічному дослідженні М. Торчинського описано типи творення прізвищ: «морфологічні утворення: афіксальні (суфіксальні, префіксальні, конфіксальні, флексійні), безафіксні, складання (власне складання, зрощення), прізвища-конверсиви; лексико-семантичні утворення (власне семантизація, акцентуація)» (Торчинський, 2009 : 160).

Проаналізувавши словотвірну структуру прізвищ Одещини, які походять від назв професій, було виділено такі типи утворення: суфіксальний спосіб творення (75 %): -енк, -ович, -ов, -ин, -ик, -ськ,

-ець, -ій, -ач, -ин; лексико-семантичний спосіб (25 %): Князь, Сіржант, Лижник, Мірошник, Різник, Олійник, Папірник, Табачник, Пекар, Шинкар, Поштар, Співак, Рибак, Коваль, Пастух. У нашому дослідженні більша частина прізвищ утворена суфіксальним способом, тому проаналізуємо найпродуктивніші суфікси, за допомогою яких утворилися прізвища, мотивовані професійною лексемо. В ономастичних дослідженнях використовують таку класифікацію прізвищ морфологічного способу творення: прізвища з патронімними суфіксами (*-ович / -евич, -енк-о*, *-ич*,); прізвища з посесивними суфіксами (*-ин / -ін* (*-їн*), *-ов / -ев* (*-єв*), *-ів* (*-їв*); прізвища з поліфункційними суфіксами (*-ець*, *-ськ-, -ук* (*-юк*), *-чук*, *-ик / -ік*, *-чик, -ак* (*-як*), *-чак* та ін.).

Існує традиція іменування дітей за батьком, вона виявилася найактуальнішою для ідентифікації людини. Упродовж розвитку суспільства система ім'янаречення за особовим ім'ям батька чи матері стала основним елементом іменування син і виконувала роль певного мовного ланцюга, що протягом століть пов'язував між собою різні генерації того самого роду. Прізвища із суфіксом *-енк-о (-єнк-о)* є найхарактернішою ознакою сучасних українських прізвищ, які називають сина того, кого називає твірна частина. Як зазначає М. Худаш, «у XVI ст. тенденція щодо вживання назв цього типу стала виразною, хоча такі найменування були ще мало поширені» (Худаш, 2005 : 122). Спочатку прізвища із суфіксом -енк- використовувались у розмовному мовленні називання синів за батьком, але в деяких випадках мали демінутивне значення (позначали малих, недорослих істот). В антропоніміконі Одещини прізвища за цією структурою є найпоширенішими: *Батраченко*; *Бердниченко; Бляхаренко*; *Боднаренко*, *Боднеренко*; *Ботнаренко; Будниченко*; *Бурлаченко*; *Вавняренко*; *Вапняренко*; *Винокуренко; Вівчаренко*; *Войтенко*; *Воловиченко*; *Гайдученко*; *Гарбаренко*; *Гонтаренко*; *Гончаренко*; *Грабаренко*; *Дігтяренко*; *Дударенко*; *Дяченко*; *Казаченко*, *Козаченко*; *Коваленко*; *Комісаренко*; *Коноваленко*; *Косаренко*; *Кравченко*; *Крамаренко*; *Кухаренко*; *Кучеренко*; *Лісниченко*; *Майстренко*; *Мельниченко*; *Мирошниченко*, *Мірошниченко*, *Мірошніченко*; *Овчаренко*; *Олейниченко*; *Паламаренко*; *Пекаренко*; *Писаренко*; *Півоварченко*; *Пономаренко*; *Пушкаренко*; *Різниченко*, *Резніченко*, *Рєзніченко*; *Рибальченко*; *Сідляренко*; *Скляренко*; *Скринніченко*; *Слюсаренко*; *Старо-*

стенко; *Стельмаченко*; *Тисленко, Тесленко*; *Титаренко*; *Ткаченко*; *Тлумаченко*; *Хміляренко*; *Чумаченко*; *Чабаненко*; *Шевченко; Шаповаленко*; *Шинкаренко*.

У наукових розвідках М. Бірила, Л. Гумецької, Ю. Редька та інших ономастів зазначено, що суфікс *-ович / -евич* характерний для всіх слов'янських мов. Як підкреслює Ю. Редько, «ці утворення дуже давні, відомі в основному в східних і південних слов'ян із найдавніших часів, адже ці суфікси служили для творення найменування сина від імені батька чи матері» (Редько, 1966 : 17). У період формування антропонімії ці суфікси використовувались серед нижчих соціальних верств, як форма пошани та ввічливості. Було зафіксовано такі прізвища з афіксами *-ович*, *-евич: Бондарович*; *Віітович*, *Войтович*; *Ковалевич*; *Козакевич*; *Крамаревич*; *Малярович*; *Мельникевич*; *Пономаревич*; *Попович*.

Варто зазначити, що присвійні утворення на *-ів*, *-ов*, *-ин*, які в давньоруській топонімії були досить численними, залишаються чи не найпродуктивнішою моделлю й сьогодні, однак спочатку суфікс *-ов* використовувався ще до появи прізвищ, як засіб вираження присвійності, а пізніше почав функціонувати у найменуваннях по батькові, перейшовши і до офіційних прізвищ. Як зазначає М. Худаш, ці «іменування вживали для ідентифікації нижчих і середніх верств українського населення» (Худаш, 1998 : 112). Як відомо, до кінця XIX ст. жіночі прізвища не мали постійної форми, адже існувала традиція записувати новонароджених дітей за прізвищем батька, а у випадку його смерті або позашлюбних дітей — за прізвищем матері, яке вказувало на те, чия вона донька, дружина чи вдова; також в офіційних документах часто ідентифікували жінку за головою сім'ї (чоловіком, батьком). Було зафіксовано такі прізвища із суфіксами -ов, -ів, -ин: *Гончаров; Дяків*, *Дяков; Калашніков*; *Князєв*; *Ковальов*; *Козаков Колесников*; *Пономарьов*; *Попов*; *Різников*; *Скляров*; *Солдатов*; *Тітарьов*; *Шаповалов*; *Швецов*; *Шинкарьов*.

Прізвища із формантом *-ин / -ін* (*-їн*) походили від імен, а також від первісних прізвиськ, які мали закінчення *-а (-я)*. Цей суфікс зазначав приналежність однієї особи іншій, використовуючись як додатковою формою до особового імені. Як зауважує Ю. Редько, ці прізвища були утворені «від жіночих (такі прізвища одержували в основному нешлюбні діти), а також від варіантів чоловічих імен із

флексією *–а*» (Редько, 1966 : 19). Було зафіксовано такі прізвища цієї словотвірної моделі: *Боярин*; *Дячишин*; *Ковалишин*; *Кожем'якін*; *Шевчишин*.

Поліфункційні суфікси мають у своїй структурі патронімне, демінутивне значення і можуть утворювати назви професій. Проаналізуємо прізвища із суфіксами -ук (-юк), -чук. Спочатку суфікс *-ук (-юк)* використовувався для творення демінутивних форм, ці назви виражали здрібнілість або пестливість. У мовознавстві суфікси *-ук (-юк), -чук* є полісемічними, адже мають демінутивне та патронімне значення, а також тільки в українській мові похідні з суфіксом *-чук* можуть називати синів за ознакою професії їхніх батьків і означати молодих спеціалістів. Ці суфікси вказують на походження за батьком (іноді за матір'ю), а також на походження людини з певного населеного пункту чи території. Було зафіксовано такі прізвища із суфіксами *-ук, -юк, -чук*: *Атаманюк*; *Бащук*; *Бляхарчук*; *Богомазюк*; *Боднарук*; *Бойміструк*; *Бондарчук; Борбелюк*; *Бортничук*, *Бортнічук, Бортнюк*; *Ботнарюк*; *Боярчук*; *Вакарчук*; *Вівчарук*; *Вікарчук*; *Винярчук*; *Войтюк*; *Вознюк*; *Войталюк, Войтичук*; *Гайдук*; *Гарбарчук, Гарбарук*; *Гетманчук, Гетьманюк*; *Гоменюк*, *Гуменюк*; *Гончарук*; *Гонтарук*; *Горщарук*; *Грабарчук, Грабарук*; *Діхтярук*; *Драчук*; *Дячук*; *Жолнерук, Жовнірук*; *Знахарчук*; *Каганюк*; *Калашнюк*; *Капітанюк*; *Качмарчук*; *Ковалюк*; *Козачук*; *Коновалюк; Коновальчук*; *Котлярчук*; *Кравчук*; *Крамарчук*; *Красильчук*; *Кухарчук, Кухарук*; *Кучерук*; *Кушнірук*; *Кушнірчук*; *Майструк*; *Малярчук*; *Мельничук*; *Мисливчук*; *Музичук*; *Мулярук*; *Олійчук*; *Паламарчук*; *Пекарук*; *Півоварчук*; *Плахотнюк*; *Рибачук*; *Римарчук, Римарук*; *Сівчук*; *Сідлярук*; *Слюсарук*; *Скрипчук*; *Смолярчук, Смолярук*; *Сторожук*; *Стельмащук*; *Столярук*, *Столярчук*; *Стрихарчук*; *Стрільчук*; *Теслюк*; *Тивонюк — тивон* «наглядач»; *Ткачук*; *Токарчук*; *Трачук — трач* «пиляр, той, хто пиляє що-небудь пилкою; робітник, який розпилював колоди на дошки, працюючи на трачці»; *Форманчук*, *Форманюк — фурман* «візник»; *Хмілярчук — хмеляр* «той, хто вирощує хміль»; *Цимбалюк*; *Чабанюк*; *Шевчук*; *Шинкарук*.

Прізвища із суфіксами *-ак (-як), -чак*: *Возняк, Гірняк, Коваляк, Пастушак*. У праслов'янській мові суфікс *-ак(-як)* виконував такі функції: субстантивував прикметники, займенники та числівники; виступав у відіменникових формах, утворюючи назви осіб за дією від назв предметів; утворював віддієслівні іменники. Прізвища із су-

фіксом *-ик* не завжди мають однозначне пояснення, що пов'язано із багатозначністю цього суфікса. Науковці суфікси *-ик / -ік* (*-чик*) в українській апелятивній лексиці аналізують як словотвірні (зокрема субстантивні) і демінутивні форманти, а в антропонімії — як демінутивні або патронімні. Було знайдено такі прізвища із суфіксом *-ик*: *Бердник*; *Будник* — «сторож, будочник»; *Коберник* — «діал. *кобйр* майстр, що виробляв килими»; *Ковальчик, Ковалик*; *Кушнерик*; *Маляр-чик*; *Овчарик*; *Попик*. Прізвища із суфіксом *-ець*: *Бляхарець*, *Бутеєць*; *Гонтарець*; *Дударець*; *Ковальовець; Малярець; Пономарець; Пушкарець; Шинкарець*.

ВИСНОВКИ

Отже, проведений аналіз прізвищ Одещини**,** які утворилися від назв професії, засвідчує високий рівень актуальності апелятивної лексики у процесах їх творення, встановлює причини домінування певних тематичних груп прізвищ**.** Найчисельнішою є група прізвищ, утворених від назв ремісників **(**обробка дерева та виготовлення предметів із нього, металообробна промисловість, рибальство, бджільництво, городництво, землеробство, лісництво) (67,2 %), значно менше було утворено прізвищ назви за адміністративними посадами та титулами (7,2 %), від назв служителів церкви (6,8 %), військова справа (5 %), торгівля (4,8 %), харчова промисловість (4 %), освіта та мистецтво (по 2,5 %). Прізвища Одеської області, мотивовані назвами професій, відображають економічне життя регіону, а також домінувальні види господарської діяльності жителів. В результаті словотвірного аналізу було зазначено найбільшу кількість прізвищ із суфіксом *-енк-*, а найменшу — із суфіксом *-ець*. Словотвірна структура сучасних одеських прізвищ відображає як загальноукраїнські тенденції антропонімійної системи, так і місцеві ознаки, зумовлені лінгвальними та позамовними особливостями. **Подальшим напрямом** нашої розвідки ми визначаємо лексико-семантичне дослідження прізвищ Одеської області.

ЛІТЕРАТУРА

Великий тлумачний словник сучасної української мови (2005) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун».

Етимологічний словник української мови (1982–2003). Київ : Наукова думка, Т. I–VII.

Редько, Ю. К. (1966). Сучасні українські прізвища. Київ : Наук. думка.
Торчинський, М. М. (2009). Структура онімного простору української мови. Функціонування власних назв. Хмельницький: Авіст.
Худаш, М. Л., Фаріон, І. Д. (1998). До питання генези українського антропонімного форманта -енко. Слов'янська ономастика. Ужгород.
Чучка, П. П. (2005). Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник. Львів : Світ.

REFERENCES

Velykyj tlumachnyj slovnyk suchasnoi' ukrai'ns'koi' movy (2005). [*A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language*]. Kyiv ; Irpin: VTF "Perun"[in Ukrainian].
Etymologichnyj slovnyk ukrai'ns'koi' movy (1982–2003). [*Etymological dictionary of the Ukrainian language*]. Kyiv: Naukova dumka, Volumes I–VII. [in Ukrainian].
Redko, Yu. K. (1966). *Suchasni ukrai'ns'ki prizvyshha* [*Modern Ukrainian surnames*]. Kyiv: Nauk [in Ukrainian].
Torchynskyi, M. M. (2009). *Struktura onimnogo prostoru ukrai'ns'koi' movy. Funkcionuvannja vlasnyh nazv* [*The structure of the nominal space of the Ukrainian language. Functioning of proper names*]. Khmelnytskyi: Avist [in Ukrainian].
Khudash, M. L., Farion, I. D. (1998). *Do pytannja genezy ukrai'ns'kogo antroponimnogo formanta –enko. Slov'jans'ka onomastyka*. [*On the question of the genesis of the Ukrainian anthroponymic formant -enko. Slavic onomastics*]. Uzhhorod [in Ukrainian].
Chuchka, P. P. (2005). *Prizvyshha zakarpats'kyh ukrai'nciv: istoryko-etymologichnyj slovnyk*. [*Surnames of Transcarpathian Ukrainians: historical and etymological dictionary*]. Lviv: World [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Вступ. *У статті проаналізовано прізвища Одещини, які утворилися від назв професій. Здійснено тематична класифікація і виділено 18 груп. Розглянуто словотвірні особливості прізвищ Одеської області.* ***Актуальність*** *дослідження визначається: майже повною відсутністю у сучасній ономастиці регіональних досліджень онімів, утворених від назв професій; важливістю виявлення специфіки функціонування онімів, утворених від назв професій, Одещини та впливу на цю специфіку соціальних процесів; суспільно-практичною значущістю проблем номінації та зростання інтересу населення до питань ономастики.*

Мета *дослідження — виявлення структури, утворення та поширення онімів, мотивованих назвами професій, та визначення соціокультурних складових антропонімів, співвідносних із професійною діяльністю.* ***Предмет*** *до-*

слідження — структурні, семантичні та функціональні особливості онімів, мотивованих найменуваннями професій. ***Об'єкт*** *дослідження — прізвища, утворені від найменувань професій.*

Матеріали та методи. *Основним методом при зборі та систематизації матеріалу став дескриптивний метод. При зіставленні регіональних особливостей прізвищ, утворених від найменувань професій, широке застосування отримали порівняльно-зіставний та порівняльно-історичний методи.* ***Матеріалом*** *дослідження стали прізвища, які знаходяться у друкованих та електронних телефонних довідниках, актових книгах відділів РАЦСу. Всього було проаналізовано — 1850 онімів.*

Результати. *У результаті розвідки були встановлені структурно-семантичні особливості прізвищ Одешини, які мотивовані назвами професій.*

Висновки. *Отже, проведений аналіз прізвищ Одещини, які утворилися від назв професій, засвідчує високий рівень актуальності апелятивної лексики у процесах їх творення, встановлює причини домінування певних тематичних груп прізвищ. Найчисельнішою є група прізвищ, утворених від назв ремісників, значно менше було утворено прізвищ від назв за адміністративними посадами та титулами, від назв служителів церкви, військова справа, торгівля, харчова промисловість, освіта та мистецтво. В результаті словотвірного аналізу було зазначено найбільшу кількість прізвищ із суфіксом -енк-, а найменшу — із суфіксом -ець.*

Ключові слова*: онім, антропонім, прізвище, професійна лексика, суфікс.*

Стаття надійшла 6 грудня 2022 р.